

УДК 343.98

О. І. Жеребко
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри

*Мелітопольський інститут державного та муніципального управління
Класичного приватного університету*

Ю. В. Синенко
студентка магістратури

Класичний приватний університет

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ

У статті на основі аналізу наукових підходів, матеріалів слідчої та судової практики, норм чинного законодавства України проаналізовано особу злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів.

Найбільш дискусійним в теорії криміналістичної характеристики є питання про якісний та кількісний склад елементів криміналістичної характеристики злочинів.

В літературі існує декілька точок зору на структуру криміналістичної характеристики злочинів (щонайменше їх десять: Р. С. Белкіна, С. І. Винокурова, І. Ф. Герасімова, А. Н. Колесніченка, Н. А. Селіванова, В. Г. Танасевича, Н. П. Яблокова й ін.), причому підходи різні.

Більшість авторів вказують на чотири елементи структури криміналістичної характеристики, а саме: 1) предмет злочинного посягання (в деяких випадках — особа потерпілого); 2) спосіб вчинення злочину; 3) «слідова картина» злочину; 4) особа злочинця.

Сергєєв Л. О., одним з перших дослідивши криміналістичну характеристику, виділив такі її елементи: особливості способів і слідів певних видів злочинів; обставини, що характеризують учасників злочинів та їх злочинні зв'язки; об'єктивну сторону; час, місце і обстановку вчинення злочинів; об'єкт замаху та інші, а також взаємозв'язок вказаних факторів [1, с. 43].

На думку С. П. Мітрічева: «При вивченні методики розслідування окремих видів злочинів слід звертати увагу на типові ознаки, що мають криміналістичне значення, на особливості даного виду злочинів, що виражаються у способах вчинення злочинів, характерних слідах, професійних і злочинних навиках злочинця, тобто на все те, що є типовим, загальним і включається у криміналістичну характеристику злочинів. Видова криміналістична характеристика повинна мати найбільшу кількість ознак, що мають криміналістичне значення» [2, с. 13–14]. Таким чином, не розкриваючи загального

поняття криміналістичної характеристики, С. П. Мітрічев, зробив спробу визначити її зміст і назвав три основні взаємопов'язані елементи: спосіб вчинення злочину; сліди, що залишаються злочинцем, і особа злочинця. При цьому автор вказав, що цими елементами зміст криміналістичної характеристики не вичерпується, тому що вона повинна охоплювати найбільшу кількість ознак, що мають криміналістичне значення

Танасевич В. Г. і Образцов В. О. у спільній статті виділили елементами криміналістичної характеристики [3, с. 101]:

- а) спосіб вчинення злочину;
- б) обстановку вчинення злочину;
- в) умови охорони об'єкту від замаху (включаючи характеристику осіб, пов'язаних із забезпеченням недоторканості благ, на які вчинено замах);
- г) маскування, направлене на приховання слідів злочину і осіб, що його вчинили;

д) особу злочинця і спосіб його поведінки до і після вчинення злочину.

Своє бачення змісту криміналістичної характеристики запропонував В. К. Гавло, який виділив такі елементи [4, с. 123]:

- а) ситуація, що виникла перед вчиненням злочину;
- б) спосіб злочину (підготовка, вчинення, приховання);
- в) слідча реальна ситуація, що склалася на момент порушення кримінальної справи;
- г) ситуація розслідування на початковому етапі, на момент пред'явлення обвинувачення і після нього.

До елементів криміналістичної характеристики С. І. Винокуров відніс типові ситуації вчинення злочину, спосіб вчинення злочину; слідчі (типові) ситуації; коло обставин, що підлягають встановленню на першочерговому етапі розслідування [5, с. 102].

Філіппов О. Г. до переліку основних елементів криміналістичної характеристики включив:

- а) безпосередній предмет злочинного замаху;
 - б) спосіб вчинення і приховання злочину;
 - в) обставини, при яких готувався і був вчинений злочин (час, місце, умови охорони об'єкту і т.п.);
 - г) особливості слідів, що залишаються злочинцем (механізм слідоутворення в широкому розумінні);
 - д) особа злочинця і потерпілого (включаючи сюди і мотиви злочину)
- [6, с. 12].

П'ять елементів криміналістичної характеристики виділив А. І. Баянов, зокрема, це спосіб підготовки, вчинення і приховання злочину, предмет і наслідки злочинного замаху, особа потерпілого, особа злочинця, мотив і ціль вчинення злочину [7, с. 107].

На думку Р. С. Белкіна, до криміналістичної характеристики повинні входити характеристика вихідної інформації, система даних про спосіб вчи-

нення, приховання злочину та типових наслідках його застосування; особу ймовірного злочинця та ймовірні мотиви і цілі злочину; деякі обставини вчинення злочину (місце, час, обстановка) [8, с. 192].

Більше коло елементів криміналістичної характеристики виділив І. П. Лузгін:

а) типові способи вчинення і приховання злочинів, знаряддя злочину, що використовуються, послідовність дій;

б) типові умови кримінальної ситуації (місце, час, погодні та інші умови);

в) типові фактори, що детермінують вибір способів і умов підготовки, вчинення і приховання злочинів, мотив і ціль діяння;

г) стійкі особливості об'єкту (предмету) замаху, що впливають на підготовку, вчинення та приховання злочину;

д) типові сліди та документи як матеріальні джерела інформації, особливості їх утворення, знищення, приховання, взаємні зв'язки слідів; е) найбільш ймовірні свідки; є) особливості особи злочинця, потерпілого, свідка, фактори, що впливають на формування їх показань і поведінки під час слідства; ж) характер і розмір збитків [9, с. 27–28].

Колесніченко О. Н. основними елементами криміналістичної характеристики виділив сукупність ознак, що визначають: а) спосіб підготовки, вчинення і приховання злочинів; б) місце, час, обстановку, знаряддя і засоби вчинення злочину; в) предмет замаху; г) особу злочинця; д) особу потерпілого; е) сліди злочину (в широкому розумінні) [10, с. 34–41].

Немає єдиного погляду на елементи криміналістичної характеристики і в останніх роботах вчених-криміналістів.

Так, А. Ф. Лубін структурними елементами криміналістичної характеристики виділяє: а) суб'єкти (суб'єктивні фактори); б) ситуацію (об'єктивні фактори); в) способи виконання злочинних дій; г) сліди злочину (джерела інформації) [11].

Яблоков М. П. виділяє елементами криміналістичної характеристики: а) дані про спосіб вчинення злочину; б) дані про механізм вчинення злочину; в) обстановку вчинення злочину; г) дані про властивості особи як суб'єкта; д) дані про особу потерпілих [12, с. 46–56].

Образцов В. О., виходячи з того, що злочин — це цілісна система діяльнішого типу, елементами криміналістичної характеристики злочину виділяє суб'єкт (суб'єкти), об'єкт впливу, мотив, ціль, задачі, засоби досягнення цілі, механізм (технологія) реалізації цілі, результат злочину (наслідки і сліди) [13, с. 31].

Білоруські вчені-криміналісти І. С. Андреев, Г. І. Грамович та М. І. Порубов в одному з останніх навчальних посібників «Криміналістика» виділили такі елементи криміналістичної характеристики: дані про матеріальні сліди злочину, про спосіб вчинення та приховання злочину, про місце, час і механізм його вчинення, про обстановку вчинення злочину, предмет злочинного замаху, про цілі та мотиви злочину, про властивості

особи учасників кримінального процесу і обставинах, що сприяють вчиненню злочину [14, с. 180].

Провідні вчені-криміналісти України, автори підручника (Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений. Под ред. В. К. Лисиченко. Київ, 1988), виділили п'ять елементів криміналістичної характеристики: 1) спосіб приготування, вчинення і приховання злочину; 2) місце, час, обстановка, знаряддя і засоби вчинення злочину; 3) предмет замаху; 4) особа потерпілого; 5) особа злочинця; 6) сліди злочину (в широкому розумінні).

Провівши аналіз структур криміналістичних характеристик, М. В. Салтевський [15, с. 130–133] зробив висновок, що в основному більшість авторів виділяють елементи, які можна звести до чотирьох основних: 1) предмет безпосереднього замаху; 2) спосіб вчинення злочину в його широкому розумінні; 3) слідова картина в її широкій інтерпретації; 4) особа злочинця. Проаналізовані нами структури криміналістичних характеристик, що запропоновані останнім часом також в основному виділяють елементи, які можна звести до чотирьох основних, виділених М. В. Салтевським та підтриманих рядом вчених (О. П. Дубовим, П. М. Кубраком, В. К. Чаюком та ін.).

Таким чином, на нашу думку при побудові криміналістичної характеристики слід використовувати структуру криміналістичної характеристики запропоновану М. В. Салтевським, бо вона найбільш повно відображає криміналістично значимі ознаки злочинів.

Особа злочинця. Система ознак особи злочинця включає дані демографічного характеру, деякі моральні властивості і психологічні особливості. Особа злочинця — це поняття, що виражає сутність особи, що вчинила злочин. У цьому зв'язку можна говорити про типові ознаки особи, схильної до вчинення тих або інших видів злочинів (це стосується в першу чергу професійної та організованої злочинності). Узагальнені дані про найбільш поширені мотиви злочину дозволяють визначати коло потреб злочинця, що штовхнули його на вчинення злочину, і тим самим встановлювати основні напрями розслідування.

На ранніх етапах розвитку суспільства дослідники пояснювали причини вчинення злочинних діянь впливом на особу чогось божественного або диявольського, впливом психічних відхилень та соціуму. Водночас потрібно розуміти, що специфічні риси, що характеризують особу злочинця, знаходять своє виявлення, передусім, у його поведінці, що передуює вчиненню злочину. Ці риси, що доречно зазначає Б. С. Волков, зазвичай полягають у ставленні до праці, навчання, своїх обов'язків, суспільства, колективу, інших осіб, виявляється у поведінці в сім'ї, побуті тощо. Що ж до рис, які характеризують особу злочинця, то в юридичній літературі висловлюються різні точки зору щодо їх кількості та змісту.

Особа злочинця — це соціально-психологічне поняття, яке охоплює сукупність типових психологічних і моральних якостей індивіда, що форму-

ються внаслідок вчинення злочинів. Особа злочинця охоплює цілу систему психологічних властивостей: спонукання, установки, переконання, емоційні й вольові особливості тощо. Дослідження особи злочинця передбачає необхідність вивчення механізмів протиправної поведінки, мотивацій вчинення різних видів злочинів, індивідуально-психологічних і соціальних чинників, ситуативних реакцій людини [16, с. 6].

Кривошеева А. С., Цветкова П. П., зазначають, що особа злочинця є об'єктом самостійного вивчення в криміналістиці, при чому характер вчиненого злочину знаходиться в тісному зв'язку з визначеними властивостями і якостями особи злочинця, його злочинним минулим, що створюють злочину індивідуальність і неповторність [17; 18].

Коршунова О. М. і Степанова О. О., визнаючи, що злочини вчиняються конкретними особами, котрі мають певну сукупність ознак, що характеризують їх в особистісному відношенні та є основою для їх визнання як суб'єктами посягання, називають цього суб'єкта елементом системи злочину, тобто конкретною особою, яка фактично вчинила суспільно небезпечне діяння і стала центральною фігурою в системі посягання. Від цього залежить створення, функціонування і розпад системи злочину. Він продукт суспільства, середовища, в якому виріс, виховувався, живе і працює. У нього є розум, воля, емоції, знання, потреби і навички, що визначають його ставлення до дійсності, до своєї поведінки та до вчинюваного злочинного посягання [19, с. 63].

Комісарова В. І., традиційно виділяє два напрямки вивчення особистості злочинця. Перший передбачає отримання даних про особу злочинця по залишених на місці події слідах, як матеріальних, так і ідеальних. Виявлені сліди дозволяють швидко знайти і затримати злочинця, а згодом провести його ідентифікацію. Другий напрямок передбачає вивчення особистості підозрюваного у процесі досудового розслідування з метою встановлення вичерпної криміналістичної характеристики про особу потерпілого [20, с. 8].

Погоджуючись з такою інтерпретацією суб'єкта злочину названими науковцями, підкреслимо важливість чіткого виділення особи злочинця у системі злочину як основного, адже від відомостей про нього буде залежати ефективність його розслідування.

Зміст особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики полягає в розгляді людини як певної системи, властивості та ознаки якої знаходять відображення в навколишньому середовищі та використовуються під час розслідування. До таких властивостей людини, наприклад, М. В. Салтєвський відносив фізичні, біологічні та соціальні. В. Ю. Шепітько зазначив, що особа злочинця має певні дані демографічного характеру, деякі моральні якості та психологічні особливості.

Демідов М. М., під особою злочинця як елементом криміналістичної характеристики розуміє стійку криміналістично значиму сукупність психофі-

зичних властивостей і якостей, мотиваційних установок, емоційної і раціональної сфер людської свідомості, що відобразились у слідах злочину в процесі підготовки, вчинення і приховання слідів злочину, а також поведінки після вчинення злочину.

Цветков П. П., включає до предмету вивчення особи злочинця два елементи: соціально-правові дані; природно-біологічну інформацію про особу, що притягується до кримінальної відповідальності.

Глазирін Ф. В. розрізняє: соціально-демографічні властивості; психологічні якості; біологічні особливості особи.

Снікеев М. І. зазначає, що особа злочинця — це сукупність типологічних якостей індивіда, які обумовили вчинене ним злочинне діяння.

Узагальнивши дані, наведені в спеціальній літературі щодо особи злочинця, можна зробити наступні висновки:

1. Система ознак особи злочинця включає дані демографічного характеру, деякі моральні властивості і психологічні особливості. Особа злочинця — це поняття, що виражає сутність особи, яка вчинила злочин. У цьому зв'язку можна говорити про типові ознаки особи, схильної до вчинення тих або інших видів злочинів (це стосується в першу чергу професійної та організованої злочинності).

2. Можна констатувати, що вивчення особи злочинця в сучасній криміналістиці досягло рівня, при якому можливе створення методик розслідування окремих видів злочинів, орієнтованих на особу злочинця. Для реалізації сказаного необхідна розробка, зокрема, відповідного понятійного апарату, що базується на вже існуючому в криміналістичній науці.

Перелік посилань

1. *Сергеев Л. А.* Сущность и значение криминалистической характеристики преступлений. Руководство для следователей Москва, 1971. 437 с.
2. *Митричев С. П.* Методика расследования отдельных видов преступлений // Криминалистика и судебная экспертиза: респ. межвед. науч.-метод. сб. / КНИИСЭ. Киев, 1973. Вып. 10. С. 13–14.
3. *Танасевич В. Г., Образцов В. А.* О криминалистической характеристике преступлений // Вопросы борьбы с преступностью. 1976. Вып. 25. С. 101.
4. *Гавло В. К.* К вопросу о криминалистической характеристике преступлений (Статья первая) // Вопросы повышения борьбы с преступностью. 1980. С. 122–123.
5. *Винокуров С. И.* Криминалистическая характеристика преступлений, с содержанием и роль в построении методики расследования конкретного вида преступлений // Методика расследования преступлений (общие положения). Москва, 1976.
6. *Филиппов А. Г.* О понятии и содержании криминалистической характеристики преступлений // Вопросы совершенствования методики расследования преступлений. Ташкент, 1984.
7. *Баянов А. И.* Криминалистическая характеристика в системе юридических понятий о преступлении // Проблемы доказательственной деятельности по уголовным делам. Красноярск, 1985.
8. *Белкин Р. С.* Курс советской криминалистики. Криминалистические средства, приемы и рекомендации: в 3-х т. Москва, 1979. Т. III.

9. Лузгин И. П. Некоторые аспекты криминалистической характеристики и место в ней данных о сокрытии преступлений // Криминалистическая характеристика преступлений. Москва, 1984.
10. Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений // Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / под ред. В. К. Лисичеико. Киев, 1988.
11. Лубин А. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. // Криминалистика: расследование преступлений в сфере экономики. Нижний Новгород, 1995.
12. Яблоков Н. П. Информационные основы расследования и криминалистическая характеристика преступлений // Криминалистика. Москва, 1996.
13. Образцов В. А. Криминалистика: курс лекцій. Москва, 1996.
14. Андреев И. С., Грамович Г. И., Порубов Н. И. Криминалистика: учеб. пособ. Минск, 1997.
15. Салтєвський М. В. Криміналістика: навч.-довід. посіб. Київ, 1996.
16. Шенітько В. Ю. Соціально-психологічні характеристики особи злочинця в криміналістиці: проблеми використання типології та можливостей моделювання // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2005. Вип. 5. С. 5–11.
17. Кривошеев А. С. Изучение личности обвиняемого в процессе расследования. Москва, 1971. 80 с.
18. Цветков П. П. Исследование личности обвиняемого. Ленинград, 1973. 150 с.
19. Курс криминалистики. Общеуниверситетские вопросы. Криминалистическая техника. Криминалистическая тактика: в 3-х т. / под ред. О. Н. Коришунова, А. А. Степанова. Санкт-Петербург, 2004. Т. 1 683 с.
20. Божкова Н. Р., Быстряков Е. Н., Галанова Л. В. и др. Расследование отдельных видов преступлений : учеб. пособие / под ред. В. В. Комиссарова. Саратов, 2003. 232 с.

ЛИЧНОСТЬ ПРЕСТУПНИКА КАК ЭЛЕМЕНТ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

А. И. Жеребко
Ю. В. Синенко

В статье на основе анализа научных подходов, материалов следственной и судебной практики, норм действующего законодательства Украины проанализированы личность преступника как элемент криминалистической характеристики преступлений.

В результате исследования сделано вывод о том, что содержанием криминалистической характеристики преступлений является определенная система данных, предназначенных для организации расследования преступлений с использованием криминалистических методов, приемов и средств. По своей сути они являются основой для научных рекомендаций, предназначенных органам предварительного расследования для обоснованного выдвижения версий, определения основных направлений расследования и решения других задач. Личность преступника представляет собой типичную модель личности человека, совершившего преступление, с присущими ему биологическими, психологическими и социальными свойствами, признаками, которые участвуют в процессе детерминации механизма преступления и обуславливают особенности его отражательных возможностей и процесса слеодообразования. Вместе с тем они испытывают на себе и отражают влияние других лиц, предметов и процессов, взаимодействующих с ними.

Система признаков личности преступника включает данные демографического характера, некоторые моральные качества и психологические особенности. Личность пре-

ступника — это понятие, выражающее сущность лица, совершившего преступление. В этой связи можно говорить о типичных признаках лица, склонной к совершению тех или иных видов преступлений (это касается в первую очередь профессиональной и организованной преступности).

Изучение личности преступников предоставляет возможность выявления некоторых закономерностей в поведении обвиняемых в ходе следствия и в суде, что может быть использовано следователем при выборе тактики процессуальных и следственных действий, а также для направления расследования по конкретному уголовному делу. Изучение личности преступника в современной криминалистике достигло уровня, при котором возможно создание методик расследования отдельных видов преступлений, ориентированных на личность преступника. Для реализации сказанного необходима разработка, в частности, соответствующего понятийного аппарата, основанная на уже существующем в криминалистической науке.

PERSONAL CRIME AS AN ELEMENT OF CRIMINALISTIC CHARACTERISTICS OF CRIMES

**A. Zharebko
Yu. Sinenko**

The article deals with the personality of the criminal on the basis of the analysis of scientific approaches, materials of investigative and judicial practice, and norms of the current legislation of Ukraine as an element of the criminalistic characterization of crimes.

As a result of the study, it was concluded that the content of the criminalistics characteristics of crimes is a certain data system designed to organize the investigation of crimes using forensic methods, techniques and tools. In their essence, they are the basis for scientific recommendations intended for the preliminary investigation bodies for substantiated nomination of versions, determining the main directions of investigation and solving other problems. The identity of a criminal is a typical model of the person who committed the crime, with the biological, psychological and social properties inherent to him, the signs that participate in the determination of the mechanism of the crime and determine the specifics of its reflective capabilities and the process of trace formation. At the same time, they experience themselves and reflect the influence of other individuals, objects and processes interacting with them.

The system of signs of a criminal's personality includes demographic data, some moral qualities and psychological characteristics. The person of a criminal is a concept expressing the essence of the person who committed the crime. In this connection one can speak of typical signs of a person inclined to commit one or another type of crime (this primarily concerns professional and organized crime).

The study of the identity of criminals provides an opportunity to identify certain patterns in the behavior of the accused during the investigation and in court, which can be used by the investigator in choosing the tactics of procedural and investigative actions, as well as for sending an investigation into a specific criminal case. The study of the criminal's personality in modern criminalistics has reached the level at which it is possible to create methods for investigating certain types of crimes that are oriented toward the identity of a criminal. To implement what has been said, it is necessary to develop, in particular, an appropriate conceptual apparatus, based on what already exists in criminal science.